

Un independentista escocès pels Pirineus

Andorra, el país dels Pirineus, sembla haver quedat al marge de la literatura de viatges. Amagat i tranquil, el Principat no sol ser escenari per a les aventures dels lletraferits, i no obstant això, un apassionat polític escocès la va recórrer al principi del segle XX per fer-ne un retrat viu i irònic. Era Robert Cunninghame Graham, fundador del primer Partit Nacionalista Escocès.

Nascut el 1852 a Londres i criat a l'Argentina, Robert B. Cunninghame Graham va ser una de les figures més actives del nacionalisme escocès de la fi del segle XIX i principi del XX. En la seua agitada vida, però, va trobar temps per realitzar viatges per l'Àfrica, Amèrica i Europa, i per deixar llibres i relats de les seues experiències. Un d'ells porta el suggerent títol "Un viatge a la República d'Andorra".

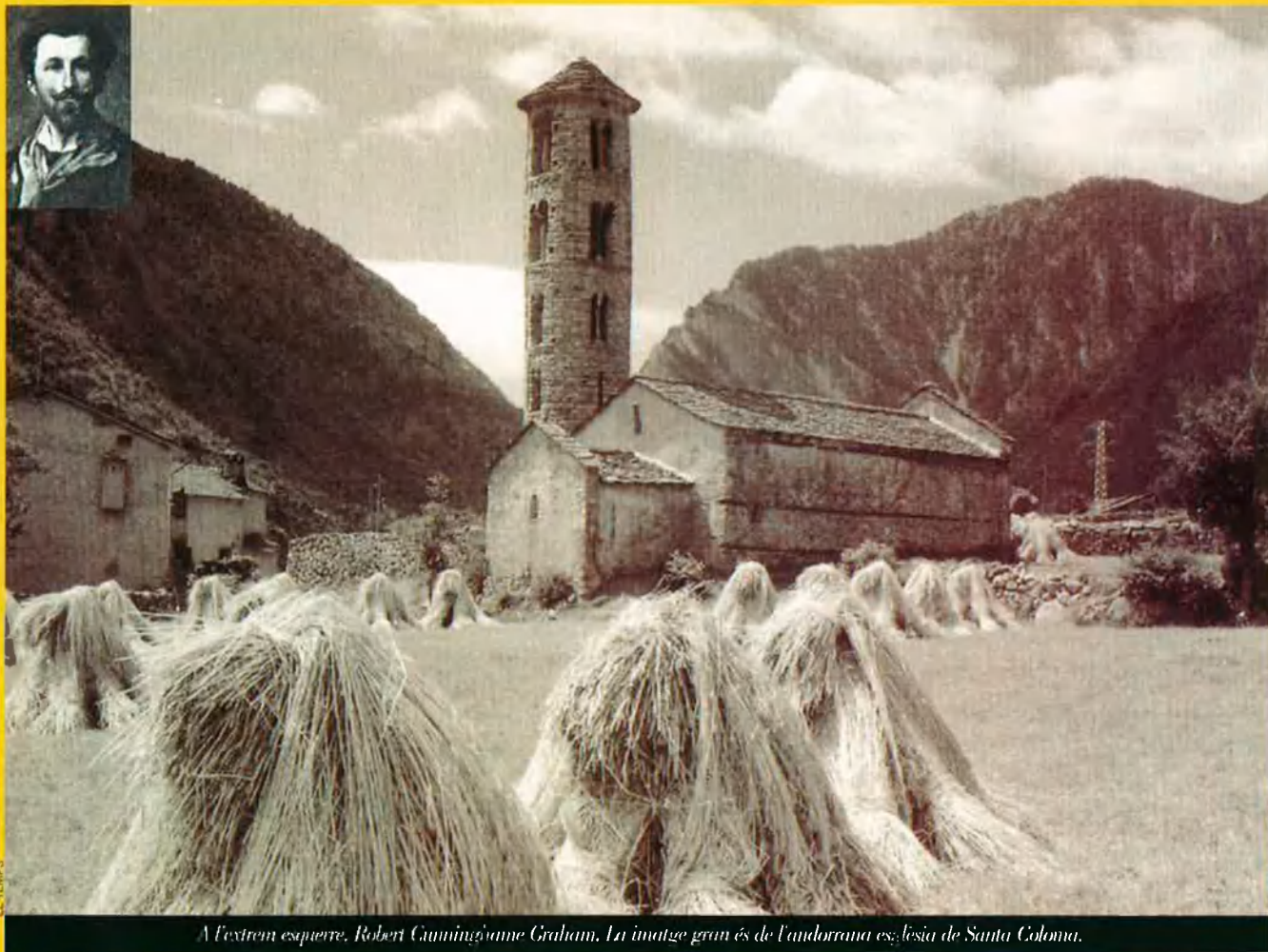
Robert Bontine Cunninghame Graham no necessità ni tan sols nàixer a Escòcia per ser un fervorós patriota escocès. Son pare era el *major* William Bontine, de la companyia Scots Greys, i pertanyia a una coneguda i nobiliària família escocesa. Després de passar uns anys en la casa familiar de Perthshire, el jove Robert es va traslladar amb la resta del clan a l'Argentina, on els Bontine havien adquirit una gran propietat. Son pare va morir quan ell tenia trenta-un anys i aleshores

va decidir tornar a Anglaterra. Va ser en aquell moment quan començà a interessar-se per la política. Després de contactar amb figures com George Bernard Shaw, es va introduir en cercles intel·lectuals molt propers als grups socialistes. Graham va destacar molt prompte com a bon orador i agitador de masses, i al 1886 va fer el pas a la política institucional com a parlamentari pel districte de North-West Lanarkshire. Encara que formava part de la candidatura liberal, el programa de Graham era molt radical per als moments que es vivien i, tot i que alguns dels seus objectius ja són avui una realitat, alguns altres semblen encara llunyans: abolicció de la Cambra dels Lords, sufragi universal, nacionalització de la terra i les mines, menjar gratuït a les escoles, horari laboral de vuit hores i autodeterminació per a Escòcia.

La vida política de Graham va ser molt convulsa. A més de predicar per

la millora de les condicions dels treballadors, va estar sovint en primera fila de les manifestacions populars, circumstància que comportà que l'expulsaren del Parlament en diverses ocasions. El 13 de novembre del 1887, durant una manifestació pels drets civils i contra l'atur, Graham va ser colpejat i detingut. Aquella jornada va passar a la història com el primer Diumenge de Sang per la brutalitat amb què els agents van carregar contra els manifestants. Graham va ser trobat culpable d'haver organitzat l'acte i condemnat a sis setmanes de presó.

Per si això fóra poc, feia un any que ell i James Keir Hardie havien format l'Associació per l'Autodeterminació d'Escòcia, que aleshores reclamava com a primer pas la constitució d'un Parlament escocès. Amb ironia, Graham manifestava que volia un "Parlament nacional per tenir el gust de saber que els diners dels impostos són

A l'extrem esquerre, Robert Cunningham Graham. La imatge gran és de l'andorrana església de Santa Coloma.

malbaratats a Edimburg i no a Londres”.

Temps per a l'erudició i el viatge.

El seu compromís polític arriba al zenit l'any 1889, quan, després de donar suport actiu a la vaga dels estibadors, participà en la Segona Internacional a París. En tornar cap a Anglaterra va pronunciar un roent discurs a Calais que va ser considerat, per les autoritats franceses, excessivament

revolucionari, motiu pel qual va ser detingut i expulsat del país. En les eleccions de l'any 1892, a les quals ja es va presentar com a membre del

Partit Laborista Escocès, no va eixir escollit i aquella data va marcar la fi de la seua carrera parlamentària. Graham es va dedicar aleshores amb més intensitat a la seua activitat com a viatger i escriptor, que fins aleshores havia quedat en un segon pla. Les escesnes escoceses que havien format el

seu material predilecte van ser ampliades amb relats de viatges per Europa, Amèrica i Àfrica, entre els quals destaca la seua obra *Magrib al-Aksa, un viatge al Marroc*. Graham retornà a l'Argentina i es va dedicar a consciència a escriure treballs històrics sobre la conquesta espanyola, amb títols com *L'arcàdia desapareguda*, on tracta l'eliminació de les missions dels jesuïtes a la zona del Paraguai després del tractat de Tordesillas, signat entre Portugal i Espanya i sentenciat pel papa valencià Alexandre VI, de la família dels Borja. Graham dona una visió poc idíl·lica d'aquests assentaments, al contrari de la que després va popularitzar la pel·lícula *La missió*.

Malgrat que l'escriptor ja havia vençut el polític, Graham encara va continuar lligat a

>>>>

La vida política de Cunningham Graham va ser especialment convulsa. Savint va estar en primera fila de les manifestacions populars

la vida política del seu país, tot i que es va centrar més en la lluita per la independència d'Escòcia. L'any 1928 va ser escollit com a president del Partit Nacionalista Escocès i durant alguns anys, encara que sense èxit, va ser el candidat dels nacionalistes al rectorat de la Uni-

versitat de Glasgow. L'escocès va morir a l'Argentina, on era conegut com Don Roberto, l'any 1936; el seu cos va ser traslladat al seu país natal, on ara reposa.

Un país sense segells ni casinos. Entre els centenars de relats breus i quaderns de viatge que Graham va deixar escrits, n'hi ha un –bastant esquemàtic– dedicat a la seua visita a Andorra i titulat “Un viatge a la República d'Andorra”. Tot i que no hi ha una data concreta, les referències incloses al text indiquen que l'escocès va viatjar pels Pirineus quan ja havia deixat l'activitat parlamentària, és a dir, en els primers anys del segle XX.

La sensació general que Andorra va produir a Graham no va ser gaire positiva. L'escocès, a més, sembla que no sabia de l'existència del català i es mostra molt sorprès de no poder entendre's amb els pagesos de la zona, precisament ell, que parlava francès i castellà. El record general que conserva del país és clar i contundent: “Hi ha tan poques valls i pàgines oblidades que pa-

L'escocès va morir a l'Argentina, on era conegut com Don Roberto, l'any 1936; el seu cos va ser traslladat al seu país natal, on ara reposa

gible per qualsevol home raonable.” I no obstant aquesta dura conclusió, alguna cosa l'atrau a aquest indret remot, oblidat enmig d'Europa, capaç de suggerir-li sensacions que el viatger havia viscut en les selves americanes i a la vegada portador tranquil d'una civilització mil·lenària. “Encara floreix Andorra i sobreviu a uns altres petits estats que en un temps abundaven sobre el mapa d'Europa com els estels en el cel d'una clara nit d'hivern. És veritat que San Marino corona encara la seua roca, que és coneguda pels filatèlics i que és il·lustre per haver albergat Garibaldi, l'última figura històrica del passat. [...] Alguns diuen que Mònaco encara alça el cap, però està enfosquit de tal manera per una pols d'arròs i infestat de la pesta del Xipre, iris de Florència, trèvol i franxipan, que els homes raonables dubten de la seua continuïtat sobre el mapa. Andorra difereix de la resta pel fet que no ven segells, tampoc no té en els seus territoris ni *coccotes* ni jugadors; mai no va saber que existien coses com les pols d'arròs; no ha salvat cap compatriota en situació

La sensació general que el Principat d'Andorra va produir a Graham no va ser gaire positiva. A més, sembla que no sabia de l'existència del català

ga la pena de recordar que quasi considere sacríleg l'acte d'escriure això, i que haguera fet millor oblidant tot el que vaig veure a Andorra o dient, senzillament, que els llits eren verinosos, el menjar detestable i que la gent parla un dialecte entre el *patois* d'Urgell i el de Foix, inintel·li-

perillosa; i quan va lliurar batalles, va ser en temps remots, contra els comtes de Foix i els no menys intrigants bisbes de la Seu d'Urgell.” La clau d'Andorra per a mantenir la seua independència no ha estat, doncs, segons Graham, la bel·licositat dels seus habitants, sinó la pacífica

El Pui d'Andorra

pares vivien feia mil anys.

"És veritat que tots els ciutadans estan obligats a posseir un fusell; aquesta obligació sembla l'únic deure militar que la seua pàtria els imposa, perquè mai cap persona els va veure carregant-ne cap ni tampoc no va veure'ls tocarlos, ni encara

menys va sentir-ne els trets. La possessió d'aquest fusell prové d'herència, en la majoria dels casos."

L'altre factor bàsic per a mantenir aquesta idíl·lica independència ha estat, naturalment, l'aïllament físic; un aïllament que mantenia allunyats en aquells anys no tan distants els que avui són la principal sustentació del país: els turistes. "La major fortuna que ha tingut aquesta vall perduda entre les muntanyes és que fins ara no té camins. La seua falta de comunicació ha espantat el turista, sota els peus del qual tots els vells costums es marceixen, tan fatalment com es marcia l'herba sota els cascos del cavall d'Àtila."

El pitjor tabac del món. Malgrat que l'estil de l'escocès és diferent del de les cròniques de viatges dels segles XVIII i XIX, que solien aportar dades i realitzar descripcions de tarannà enciclopèdic, Graham també ens acosta en aquesta breu obra la seua visió del vestit andorrà i de l'"aire" general que tenien els andorrans: "Els homes, vestits a l'an-

tossuderia que els ha mantingut fidels als costums dels seus avantpassats: "Segurament per a conservar la seua independència, Andorra hagué de lluitar contra els potentats suara esmentats, però si l'ha conservada no va ser per la guerra, sinó per dedicar-se a viure tranquil·lament, com els seus

*"La major fortuna
que ha tingut
aquesta vall perduda
entre les muntanyes
és que fins ara
no té camins.
La seua falta
de comunicació ha
espantat el turista"*

*"Per arribar
a la vall,
cal atrafegar-se
sobre el llom
d'una mula
que va per camins
muntanyencs,
entropessant
i relliscant"*

tiga andorrana, pantaló curt i jaquetes de vellut fosc, la cintura enfaixada; en el cap, vermells barrets frigis [barretines]; mitges blaves de llana cobrint-los les cames, i calçats amb espadnyes, anaven i tornaven, fumant mandrosament." "Malgrat tot, a pesar de l'absència de mili-

tarisme, senzills com són els homes, desmanegats i rústics, presenten cert aspecte de gos dog, aspecte que no predisposa a xafar-los la cua. Són cortesos i complits en un grau que sembla extraordinari, acostumats a viure en països que emergiren de costums patriarcal i que encara no han trobat la posició convenient per mantenir-se fermes en el nou estat de coses."

El camí fins a Andorra és incòmode: "Per arribar a la vall, cal atrafegar-se sobre el llom d'una mula que va per camins muntanyencs, entropessant i relliscant, com el cristià entropessa i rellisca pel tortuós camí que ha de conduir-lo al paradís." I com és aquest paradís? "... Apareix una vista d'Europa tal com seria fa cent anys. En petites parcel·les de terra, plantades amb faves i dacsa, i on jauen síndries d'un

verd tan intens que semblen tropicals, treballen homes i dones com treballarien les gents a l'Arcàdia abans que els benintencionats missioners, amb les fidels bíblies convenientment carregades de mort, aparegueren per portar els seus cossos a la consumació i la

>>>>

EL TEMPS

borratxera. Les vinyes cobreixen terres escarpades i des d'allí puja una cançó, entre cant d'ocell i so de rústica flauta, que s'enrosca en els recintes més interiors de l'ànima (de l'ànima capaç de commoure's amb aquestes melodies), i mostra els àrabs, al seu

Entre les plantes cultivades destacava, com avui, el tabac.

Ara bé, segons Cunninghame Graham, a Andorra es confeccionaven "els pitjors cigarrets que el món coneix"

pas per Andorra, camí de Roma, on anaven a apoderar-se del papa, per a dur-lo de les barbes, segons va dir el seu general Musa." Graham és conscient que exagera la suposada influència àrab i que, probablement, les relacions entre el món musulmà i l'andorrà

són molt més febles que el que ell troba; per això demana perdó i atribueix aquestes connexions mentals a les seues llargues estades pel Marroc: "(Sospite que les meues freqüents comunicacions amb els moros motiven la confusió de persones i substàncies del nostre paradís amb els del seu.)"

Entre les plantes cultivades destacava, com avui, el tabac: "Passen i repassen llargues files de mules, amb arreus penjant de roig d'estam, que porten fardells de tabac a la fàbrica on dos o tres dotzenes de dones treballen mandrosament per confeccionar els

Vista general d'Andorra la Vella.
A dalt, el cap del carrer d'Andorra la Vella.

pitjors cigarrets que el món coneix.”

Cunninghame Graham, artista de circ. En la seua curta visita a Andorra, Graham va poder intercanviar algunes impressions amb els contrabandistes que trobà en una posada. Segons

“Procurar plaer als nostres semblants ha de ser la finalitat principal de la nostra existència en aquest món transitori”, va sentenciar Cunninghame Graham

l'escocès, aquests homes es van deixar seduir pels seus relats sobre uns altres vells contrabandistes, els andalusos, que tenien una fama mítica. Les històries dels “Siete niños de Écija” i del “Vivero”, contades per l'escriptor, van impressionar els traficants dels Piri-

neus, que, entre glops d'aiguardent, acabaren reconeixent que “en el nord s'estava perdent la veritable afició, i que els herois d'avui resultaven ‘donetes’, comparats amb els d'abans”. Discretament, els contrabandistes desaparegueren, en una acció que demostrà l'eficàcia del savi equilibri que els andorrans mantenien entre la llei i la necessitat econòmica: “Molt oportuna va ser la marxa d'aquests intrèpids homes, perquè de seguida arribaren dos o tres guàrdies de la frontera francesa, acompanyats d'un pagès andorrà que es creia soldat perquè portava un fusell. Ens van preguntar si havíem vist *les contrabandistes*, i com tots, vam contestar: ‘No, ací no els ha vist ningú’; van eixir molt contents a continuar el seu camí, fumant cigarrets comprats mitja hora abans als nostres companys acabats de partir.”

En continuar el seu camí cap a Andorra la Vella, Graham es va aturar en una posada del camí, propietat d'un català pèl-roig que “entre aquests pagesos semblava civilitzat”. Bevent aiguardent, assegut en una bóta i sota trossos de bacallà que penjaven del sostre, el nostre viatger va començar a fer-la petar amb la concurrència, preocupada pels afers polítics d'Espanya i França, i els preus del mercat de la Seu d'Urgell. Graham descobreix aleshores que fora de la casa s'ha congregat una bona gernació que sembla esperar alguna cosa: “Estaven com esperant, de la mateixa manera que en terres més afavorides esperen els homes l'última edició dels diaris, no per a assabentar-se de les notícies que els interessaven sinó amb l'esperança de trobar alguna cosa que gratifiqui les seues. Vaig pensar que havia satisfet les esperances que tenien en mi...”, però s'equivocava completament. L'escocès va descobrir prompte que els espectadors pensaven que era “l'agent d'una companyia de circ que esperaven al poble”. Així doncs, va reaccionar com va poder, sempre pendent de la seua vocació d'home públic preparat per a sa- >>>>

*Dalt, el tabac
al sol.
Al costat,
el primer cos
de policia
andorrana.*

tisfer la voluntat popular: "Tristament, muntat en una egua, em vaig obrir pas entre la multitud, procurant semblar, de la manera més gallarda possible, un artista eqüestre (tot i que era conscient del meu fracàs); perquè procurar plaer als nostres semblants ha de

*El funcionament
polític d'Andorra
li semblà envejable.
En certa manera,
li recordava
"la idealitzada
Escòcia dels clans,
orgullosa
i independent"*

ser la finalitat principal de la nostra existència en aquest món transitori."

Sense llei ni traïció. Camí de la capital, Graham va fer un ràpida visita a les Escaldes. "S'enfonsava el sol quan arribàrem a les Escaldes, un balneari

petit construït en un congost entre dues muntanyes. El riu corre al llarg del carrer principal. Envoltat de cases i villes a mig construir s'hi troba el balneari, on els ciutadans de la República refresquen els seus cossos i beuen aigua sulfurosa que, com vaig saber amb plaer, té un sabor fastigós i fa olor d'ous podrits.

"Tot està en miniatura, com dibuixat a l'escala de la República, l'orgull de la qual constitueix.

"Transitaven pel carrer robustos andorranos que, en el tranquil corrent de les seues vides, mai no van patir ni malalties ni dolors i que van a les Escaldes com els milionaris a Aix-les-Bains, a beure les seues aigües fastigoses per si de cas cauen malalts."

Abans d'arribar a Andorra, el viatger va presenciar algunes escenes "típiques", com el passeig del capellà, interromput pels xiquets que eixien de tot arreu per besar-li la mà dreta, o la discreta irrupció d'un "pagès reci, ample d'esquena, amb el cap cobert per un barret que imitava el panamà", un home al qual "els homes saludaven; les dones somreien ruboroses, complagudes per la seua presència". Era, segons li van fer saber a Graham, "el president de la República".

La "capital de la República" no va despertar a l'escocès gaire entusiasme. Cal dir, però, que l'alberg que va trobar, segons el descriu, no era com per animar-se. Es tractava de la posada del Tio Calounes, un "andorrà gros". La descripció del lloc del sopar sembla un treball de zoòleg més que no pas una descripció d'interiors: "Sopàrem, per tí, en una cambra malament il·luminada per una llàntia de petroli. Queien amb freqüència mosques a la sopa i papallones de llum; de tant en tant, una rata travessava veloçment l'habitació: zumzejaven mosques i voletejaven rates penades que entraven i sortien per la finestra oberta."

A l'endemà, després de passar la nit en aquell lloc tan "acollidor", el polític visità la Casa de la Vall per assa-

bentar-se del funcionament polític d'Andorra. Un funcionament que li semblà envejable i que, en certa mesura, sembla recordar-li la idealitzada Escòcia dels clans, orgullosa i independent: "Durant molts segles, quan a Europa la llibertat havia mort, ofegada pels nobles a Anglaterra, assassinada a Espanya a Villalar, enverinada a Itàlia pels papes i gelada al nord per sistemes feudals amb els seus ideals humanitaris, va florir ací patriarcalment com un pi que en un sòl ric es deteriora i mor, i arrela vigorosament en un terreny pedregós.

"En una gran sala amb sostre de volta es reuneix el Concili.

"Allí, els seus membres, en nombre de 25, discuteixen i deliberen. Aquests membres van ser escollits per sufragi universal. El dret a vot s'adquireix tan sols en provar que es té prou força per portar un fusell. Les seues deliberacions no duren més d'un parell d'hores. Immediatament després, els membres del Consell mengen sobre grans taules, col·locades en la mateixa sala.

"Aquest costum em sembla excel·lent i crec que caldria practicar-lo en tots els parlaments del món."

La legislació "tradicional" d'Andorra també té per a Graham una sàvia combinació d'aspectes pràctics i heroics: "Un rector em va assegurar que no hi ha cap llei escrita i que les persones són honestes i temeroses de Déu; com que no hi ha lleis a les quals faltar, ningú no falta a cap llei. El raonament em va semblar concloent, i això, unit al fet que els funcionaris públics no tenen salaris fixos, sinó que serveixen a la seua vall per l'honor i la glòria, constitueix un estat de coses quasi ideal en aquest món transitori, si és que poden qualificar-se de transitoris llocs com Andorra, que no ha canviat des que Déu és Déu, o des que el sol va començar a brillar sobre les seues muntanyes."

La visita del polític i escriptor escocès a l'exòtica i "eterna" Andorra va ser breu, però va servir sobretot per

El carrer de ca la Vall

a revifar-li el seu esperit d'aventura i de viatge.

En sortir del país, Graham conclou el seu relat amb una acurada reflexió filosòfica al voltant del destí i de l'ambició: "Anava l'egua al pas, i jo fumava alegrement, pensant en una cosa i l'altra, en les caigudes de les nacions i de les dinasties, dels credos, dels sobirans i dels poders, i com el destí havia preservat Andorra, i enfonsat Grècia, Roma i Babilònia, i també meditava sobre les diverses maneres

que tenen els homes de passar les seues vides, lluitant per aconseguir coses impossibles per a ells, quan, després de tot, no hi ha res millor que trotar pel camí i cridar 'arre!' de tant en tant, si alguna mula s'endarrerix."

Al capdavant, doncs, tota una filosofia de vida, que poc o gens té a veure amb el compromís vital que va marcar l'existència d'aquell patriota escocès.

Jordi Sebastià ■